

SOKOLSKÝ EXIL JAKO PŘIROZENÝ DŮSLEDEK PODSTATY SOKOLSTVÍ

Bohuslav Hodaň

Fakulta tělesné kultury, Univerzita Palackého, Olomouc, ČR

Předloženo v srpnu 2008

Letošní rok je jubilejním devadesátým rokem založení Československé republiky. Je to doba, kdy je vhodné vzpomenout událostí, které jsou historicky významné. Patří mezi ně i exilové hnutí, které je spojeno s několika etapami tohoto vývoje. Významnou součástí exilového hnutí byl i sokolský exil, do kterého se zapojilo velké množství členů Sokola. Nebyla to náhoda, ale logické vyústění sokolské „ideologie“, logické vyústění filozofie, na jejímž základě sokolská organizace díky Tyršovi vznikla. Práce se vrací k jednotlivým etapám sokolského exilu a ukazuje vzájemnou propojenost sokolství – vlastenectví – brannost – exil. Zdůvodňuje také, proč se zabývá pouze obdobím do roku 1950.

Klíčová slova: *filozofie, vlastenectví, nacionalismus, brannost, emigrace.*

Rok 2008 je jubilejním devadesátým rokem vzniku samostatné Československé republiky. Význam tohoto aktu je neustále znovu a znovu hodnocen jak z hlediska uplynulého reálného vývoje, tak z hlediska jiných vývojových variant, ovšem podmíněných jiným vývojem situace před rokem 1918. Na vzniku a dalším složitém vývoji samostatného státu se jako reakce na probíhající události podílela řada jednotlivců, organizací i různých hnutí. Jedním z významných fenoménů, velmi aktivně a intenzivně vývoj ovlivňujících, bylo exilové hnutí.

Český a slovenský exil patří beze sporu mezi nejvýznamnější fenomény ovlivňující vznik i vývoj našeho bývalého společného československého státu. Patří tak zcela logicky i mezi nejvýznamnější reprezentanty vzniku, existence a vývoje jeho jednotlivých složek. Významný podíl na přínosu exilové činnosti má i Sokol, tedy sokolský exil, který patří mezi nejvýznamnější části exilového působení.

Postmoderní společnost má tendence nevracet se k minulosti, žít přítomností. Z hlediska individuálního i společenského vývoje je to však cesta k postupné ztrátě identity. Je to cesta vedoucí ke ztrátě nutného „zakotvení“, je to cesta k trvalé „nepoučitelnosti“. Exil i sokolství jsou tak významné jevy ve vývoji našeho státu, že je toto výročí jistě vhodným důvodem si jejich propojení připomenout.

Bohužel je však nutno v úvodu tohoto zamyšlení konstatovat, že psát o sokolském exilu je velmi obtížné, poněvadž tato problematika nebyla dosud komplexně zpracována. Naše i zahraniční archivy jsou totiž v důsledku válečných událostí neúplné nebo vůbec neexistují, dostupné údaje a odkazy jsou velmi kusé. Z toho důvodu je také jako hraniční uveden rok 1950, protože díky „úsilí“ komunistického státu další oficiální doklady o sokolském exilu neexistují. Navíc, díky tomu, jak byli sokolové v minulosti vnímáni, jakou roli sehrávalo sokolství obecně, prolíná se sokolský exil s ostatními složkami exilu, takže tatáž jména se zcela přirozeně objevují jak v oblasti „Sokol“, tak v oblasti „politika“, „vojáci“, „legionáři“ apod.

Do sokolského exilu se zapojily tisíce „bratří“ a „sester“, kteří sice plnili různé role (byli tedy různě „viditelní“), ale jejichž odhodlání, odvaha i víra byly shodné. Je známo mnoho jmen, jejichž nositelé se stali z nějakého důvodu obzvláště významnými, mnohonásobně více je však těch „bezejmenných“, jejichž úsilí a odvaha si zasluhují stejný respekt. Je také nutno konstatovat fakt, že skutečný politický exil se v mnoha případech propojil s původní emigrací, která se do exilové práce postupně významně zapojila a do určité míry vlastně s exilem splynula.

Toto konstatování však není důležité. Nejde v tomto případě o jména, i když některá musí být nutně připomenuta. Jde spíše o důvody vzniku významného sokolského exilu. Spojení Sokola a exilu nebylo věcí náhody, ani výsledkem „ad hoc“ řešení situace. Bylo ve všech etapách logickým vyústěním obsahu a realizace myšlenek systému, jehož byl Sokol nositelem. Exilová činnost, odpor proti jakýmkoliv nedemokratickým, antihumánním či dokonce totalitním tendencím, byly automatickým a samozřejmým důsledkem sokolské „ideologie“, která v závislosti na změnách okolního politického prostředí zaznamenávala ve svém vývoji určité změny. Máme-li mluvit o exilu, je nutno hovořit především o těchto podmiňujících činitelích.

Jak je známo, Sokol vznikl v době, která následovala po končícím obrozenecké hnutí. Je to doba, která je charakteristická intenzivními snahami o zvýšení všeobecné úrovně českého živlu a jeho emancipaci v prostředí habsburské monarchie. Zrušením absolutismu v r. 1860 vyústilo toto hnutí do

snahy o dosažení autonomie a svéprávnosti českého státu v rámci existující monarchie. Celé zmiňované období bylo spojeno se slavnými jmény české kultury, takže do těchto snah byly zapojeny vědy, umění, politika, školství atd., tedy vše, co mělo sloužit kulturní obrodě a zvýšení vzdělanosti. Nebylo výsledkem náhody, ale naopak osobní připravenosti, zkušenosti a schopnosti objektivní analýzy situace, že pozdější zakladatelé Sokola obohatili tento proud o dosud chybějící složku všeobecné kulturní obrody – rozvinutí péče o fyzický a morální rozvoj, zdraví a zdatnost národa, o využití „tělocviku“ jako obecně kultivačního prostředku, chápaného jako součást všeobecného zušlechťování národa. Tak se ke slavným jménům spojeným s obrozenectvím a pozdějšími obecně kulturními emancipačními snahami přiřadili i zakladatelé Sokola Tyrš a Fügner. Jejich úvahy o „obrodném“ významu „tělocviku“ vycházely zejména z Tyršova filozofického zázemí a jeho fascinace kulturou antického Řecka. Tu vnímal jako projev všestranného rozvoje individua v přirozeném spojení se společností. Toto jeho filozofické zázemí bylo ovšem významně ovlivněno i zaměřením a celkovým děním předcházejícího obrozeneckého hnutí. Tak se jeho myšlenky o zdokonalování člověka spojily zcela logicky s národním programem, který je podle Tyrše programem výchovy českého člověka a jeho orientace na národní ideály (důsledek kulturně politického dění doby obrozenecké). Ze zaměření na nutnost výchovy vyplývá Tyršovo přesvědčení, že skutečným motivem, realizátorem národního programu je jedinec. Aby byl na tuto roli připraven, je také nutný rozvoj jeho zdraví a „souměrnosti“ (rozuměj všestrannosti). Soulad mezi individuálním a společenským (národním) úsilím vyjádřil ve svém slavném manifestu „Náš úkol, směr a cíl“ slovy: *„Než co nás přitom musí sílit a neustále dále pudit, jest myšlenka, že nikoliv jen o sobě a pro sebe zápol ten podnikáme, než že celý náš národ musí podstoupit závod podobný a že na výsledku jeho závisí prospívání, zdar, ano i veškerá naše budoucnost“* (Tyrš, 1947, 18).

V návaznosti na Darwina Tyrš dedukoval, že národy jsou částí lidstva, které je součástí přírody. Proto zákony, které řídí přírodu, ovlivňují i společnost. Snaha po zdokonalení a pokroku se podle něj jeví v přírodě jako přirozený výběr a boj o život. Ve stejném díle v této souvislosti soudí, že *„...veškeré dějiny tvorstva vůbec, tak lidské zvláště, jsou věčný boj o bytí a trvání, v němž vyhyne, co k životu nadál je neschopno a celku závadno“* (Tyrš, 1947, 18). Čím menší je uskupení (národ), tím je podle něj tento „boj“ obtížnější – existence malého národa je závislá na bohatství duševním a tělesném. A to je pochopitelně podmíněno neustálou prací. Odtud také pochází jeho známá hesla „Věčný ruch, věčná nespokojenost“, či naopak „Kde stanutí, tam smrt“. V tomto smyslu

jakékoliv zpátečnictví považuje za nejtěžší zločin. Jeho představy o obtížné pozici malých národů se velmi blížily pozdějším úvahám Masarykovým. Příbuznost Tyršových a Masarykových myšlenek v důrazu na vzdělanost, humanitu, demokracii, nacházíme i v mnoha dalších případech. Tento jeho základní filozofický přístup, sokolstvem akceptovaný a přijatý, zcela logicky v reálné situaci vyústil do vědomé obrany sebe sama i celé společnosti, do boje proti jakémukoliv ohrožení i proti jakémukoliv totalitě.

Tyršovy představy o smyslu využití tělesných cvičení a o celkovém zaměření sokolské práce vedly k mnoha reflexím, z nichž v průběhu celého vývoje zaujaly významné místo reflexe politické. Ty se projevíly ihned po založení Sokola. Zatím co Tyrš s Fügnerem chtěli sokolskou organizaci budovat jako spolek „tělocvičný“, jejich oponenti, zejména bratři Grégrové, Thun-Taxis, Skuhrovský a jejich příznivci, viděli budoucnost Sokola v jeho roli politické, „vlastenecké“. Tyršův „tělocvičný“ záměr sice zvítězil, ale jen díky jeho nezměrnému úsilí. Ovšem i když Sokol nevyvíjel přímou politickou činnost, všechny reflexe sokolského programu na poli výchovném, vzdělávacím, společenském, kulturním i politickém byly velmi zřetelné a veřejností byly také takto vnímány (nejen veřejností českou, ale zejména rakouskými úřady). Tento stav byl zcela pochopitelný, poněvadž vycházel ze samé podstaty, ze smyslu sokolské práce a z jejího napojení na obrodný proces.

Zejména díky politickým reflexím ovšem začaly být některými kruhy i individuálními autory Sokolu přisuzovány některé negativní rysy. Byl mu zejména přisuzován „vypjatý nacionalismus“, prvořadá zaměřenost na „branost“ a „válečné ctnosti“ (viz např. Fischer, 1932). Sokol byl v tomto smyslu srovnáván s německými turnery. Toto srovnávání však bylo výsledkem určité generalizace, poněvadž vývoj turnerského hnutí nebyl tak jednosměrný, jak byl většinou interpretován. Ranná období existence turnerů jsou sice spojena se zaměřením na odplatu za prohranou válku, na vymezování se proti nepřítelům, kdy dochází k vypjatému nacionalismu, který měl spíše charakter šovinismu. Z toho hlediska je třeba chápat i zaměření turnerů na budoucnost ve smyslu odplaty, vymezování se vůči někomu, příp. výboje. Toto období je však střídáno obdobím liberálních tendencí, obdobím, ve kterém dochází dokonce k zákazu turnerského hnutí. *„Ve svém specifickém německo-středoevropském ražení bylo turnerské hnutí od samého počátku součástí národního hnutí. Se svým ideologickým zakotvením v národním myšlení (...) zdědilo současně i tendenci k nacionalismu ve smyslu etnického pojetí národa, a přitom se zde prolínaly i rovnostářsko-demokratické rysy“* (Brandt, 2004, 23). *„Naděje a úspěchy, ale také porážky a zklamání turnerství probíhaly současně s vrcholy a katastrofami němec-*

kého nacionalismu“ (Krüger, 2004, 131). I když turnerské hnutí prošlo různými etapami, většinou bylo v převažujících interpretacích spojováno s oním vypjatým nacionalismem. V Sokole však byla situace zcela jiná, takže mezi zaměřením obou organizací byl z tohoto hlediska zásadní rozdíl. Ze základní myšlenky o emancipaci češství, o zvýšení úrovně českého živlu, nevyplývaly tendence jakéhokoliv vymezování se vůči jiným, ale snahy o zdokonalování sama sebe. A to je pochopitelně podmíněno pocitem příslušnosti ke skupině (národu), pocitem sounáležitosti, oprávněné(!) hrdosti, což vyúsťuje v docela prostý, bez jakéhokoliv patosu vnímaný pocit vlastenectví (Tyrš a jeho příznivci byli naprostými odpůrci „hurávlastenectví“, tzv. „vlastenčení“ apod.). Ovšem ani zde nebyla situace tak čistá a černobílá, poněvadž jsou známy, i když ojedinělé, protiněmecké výpady spojené s nutností „boje proti odvěkému nepříteli“, s čímž se ovšem, i když v náznacích setkáváme dodnes. Je-li ovšem chápán sokolský nacionalismus jako synonymum výše charakterizovaného pojmu vlastenectví (o čemž pochybuji), potom je nutno s jeho přítomností v Sokole souhlasit. Je-li ovšem chápán ve smyslu zmiňovaných interpretací nacionalismu turnerského, je nutno tento názor odmítnout.

Obrozenecká a sokolská touha po kulturním vyrovnání se s okolním prostředím, touha po emancipaci češství, není „vymezováním se“ vůči někomu. Nevychází ani z česko-německého prostředí, ze kterého Tyrš (původní jméno Tirsch) pocházel, ani z německví Fügnerova, který se učil český jazyk až v dospělosti. Proces „vymezování se“, vyúsťující do pozdějšího antagonistického vztahu, je spojen až s pozdějším politickým vývojem, jehož původ ovšem není ani v „češství“ ani v „sokolství“.

Obdobně se mi jeví rozdíl i v pojetí brannosti. Pro turnery byla v určitých etapách nutně cílem (politicky zdůvodňovaná) odplata, výboj. Sokol tyto cíle od počátku neměl. Hlavní cíl Sokola, emancipace českého živlu, zvýšení jeho všestranné úrovně, nikdy nebyl spojen s vymezováním se či s výbojem. Zcela pochopitelně však přerostl, v souladu s jeho filozofií, i v požadavek obrany českých zájmů. Jestliže byla sokolská výchova zaměřena na zdatnost, morální výchovu, přirozený pocit vlastenectví apod., potom se zcela zřetelně projevila, v případě nutnosti, i v úrovni branné připravenosti. Tedy brannost ne jako cíl či prostředek k dosažení něčeho, ale brannost jako důsledek fyzických, psychických a morálních kvalit a prostředek k uhájení toho, co bylo vytvořeno. Tak vnímám obsah a cíl brannosti, který je Sokolu připisován. A na takto pojatou brannost, jak nás o tom historie i současnost stále znovu a znovu poučuje, musí být neustále pamatováno.

Byl-li Sokol obviňován z nacionalismu, potom je nutno dodat, že jím byl chápán ve smyslu přirozeného vlastenectví. Tyto tendence potom spojoval s branností ve smyslu vyprovokované nutnosti uhájení vytvořených hodnot. Uvedené vazby tedy nelze považovat za záporné, ale naopak za kladné projevy sokolského programu. Nemohou být ani vnímány jako jeho cílové, ale jako průvodní jevy.

Oprávněnost těchto názorů potvrzují převažující významné projevy sokolského hnutí v celé jeho historii – od jeho začátků až do historicky nedávné minulosti. Z tohoto hlediska tedy není sokolský exil výjimečnou součástí sokolské historie, ale jednou z oblastí, které zcela logicky vyrůstaly z těchto předpokladů:

- *zaměřenost sokolského systému na zvyšování všestranné úrovně člověka,*
- *zaměřenost sokolského systému na zodpovědnost člověka za sebe sama i za společnost,*
- *zaměřenost sokolského systému na výchovu k angažovanému občanství,*
- *zaměřenost sokolského systému na zkvalitňování české (československé) společnosti a schopnost její obhajoby a obrany.*

I v těchto tezích se dají vyjádřit nejen základní myšlenky Tyršovy a Fügnerovy, ale i myšlenky a tendence jejich pokračovatelů. Díky těmto trendům získal Sokol celospolečenský respekt a vychoval celé generace lidí, uvádějících jejich myšlenky do praktické činnosti. O síle sokolských myšlenek, motivujících lidi k činům, které přesahují běžný přístup k životu, vypovídá vyznání, i když jistě do určité míry zidealizované a z dnešního hlediska poněkud patetické: „*Byl jsem Sokolem proto, že jsem v sokolství zřel sílu, která obrodí národ a uschopní k novému vítěznému boji. Viděl jsem v Sokole spolek nezištných, obětavých vlastenců, kteří mají na zřeteli svém jedině dobro celku – národa, kteří hotovi jsou vždy, v každém okamžiku, pro blaho národa přinést nejsvětější oběti své (...). Víš (...) proč jsem Sokolem? Nuže slyš: chci býti člověkem; mám silnou vůli stát se člověkem (...). Je nutno pracovati k tomu, abychom všichni byli lidmi (...), aby nebylo možno v národu českém užíti slov Hillerových: Kde lidí scházejí, buď ty sám člověkem (...), aby skutkem stalo se heslo ,Co Čech to Sokol, co Sokol, to člověk‘“ (Alter Ego, rok neuveden, 12). Na položenou otázku kdo je člověkem, potom odpovídá, že je to „... bytost oduševnělá, jejíž vzdělanost snoubí se harmonicky s lepostí krásy tělesné a vyspělosti mravní, (...) v sokolských jednotách, v sokolských tělocvičnách, vychovává se v každém činném členu smysl pro lidskost, vštěpují se zásady nutné člověku“ (Alter Ego, rok neuveden, 13). A dále pokračuje: „... jsem tedy proto Sokolem, protože chci být člověkem, chci svým lidstvím pracovati oddaně*

ve prospěch svého národa, a tím všeho Slovanstva (poznámka autora: souvisí s projevem dobové nereálné víry ve slovanskou pospolitost) *i veškerého lidstva. V sokolství tkví podle mého přesvědčení to nejvznešenější všeho lidství: uschopnění člověka ku dosažení jeho naprosté dokonalosti*“ (Alter Ego, rok neuveden, 16).

I když uznáme určitou míru idealizace, dobového nadšení i patetičnosti, přece v těchto projevech nacházíme jádro sokolství, jeho podstatu, nevyjádřenou samotnými zakladateli, ale ústy jednoho ze stovek tisíc stejně smýšlejících členů. Není proto divu, že se konkrétní projevy těchto myšlenek výrazně projevovaly nejen v geografickém prostoru naší společnosti, ale i daleko za jeho hranicemi. Projevovalo se to zřetelně nejen v různých oblastech společenského vývoje, ale velmi silně v krizových dobách, kterými naše společnost procházela. Působení Sokola a jeho pracovníků mělo v tomto smyslu komplexní charakter a jednotlivé oblasti činnosti se navzájem logicky doplňovaly. Podobně se doplňovala i činnost Sokolů domácích a zahraničních (emigrace, exil). Bylo to mimo jiné i projevem skutečnosti, že stále zůstávali členy jedné organizace, stále byli členy Sokola, který působil v zemích, kam většina jeho příslušníků po odchodu z vlasti zamířila. (To je možná i jeden z důvodů toho, že problematika sokolského exilu není dosud samostatně přehledně zpracována). Sokol a jeho členové sehráli mimo jiné i významnou roli jako organizátor a „stmelovatel“ české zahraniční menšiny. Zasloužili se svojí činností také o to, že v nejrůznějších částech světa seznamovali různé společnosti a kultury se společnostmi a kulturou českou, resp. československou. Nejen na území našeho státu, ale i v cizích zemích tak působili statisíce lidí, mezi nimiž vyrostla řada vynikajících osobností.

Toto automatické, neokázalé propojení vnitřního přesvědčení s konkrétní činností, vyjadřuje Masaryk v jiné souvislosti takto: *„Když miluješ svou vlast, nemusíš o tom mluvit, ale udělej něco kloudného, o nic jiného nejde (...). Nevyvolávám-li o sobě, že jsem vlastenec, nekřičím o tom druhém, že je zrádcem vlasti; musím trpělivě dokazovat, že jeho cesta je z těch a těch důvodů chybná*“ (Čapek, 1969, 89).

Sokolský exil, který je přirozeným „výstupem“ sokolské ideologie, lze rozdělit do několika etap.

První etapa beze sporu souvisí s formováním československé státnosti. Díky rozvoji sokolského hnutí v zahraničí se již od přelomu 19. a 20. století vytvářely podmínky pro sjednocování slovanských národů proti habsburské nadvládě. V tomto smyslu zaznamenal velký politický význam VI. sokolský slet, jehož se zúčastnili Bulhaři, Chorvaté, Poláci, Rusové, Slovinci, Srbové a Ukrajinci. Stejně tendence se také projevy v průběhu 1. balkánské války, ve které byla

Slovanům poskytována ze strany Sokola výrazná podpora – nejen provolání, ale peněžní sbírky, péče o raněné, práce lékařů-sokolů v lazaretech apod. Z těchto důvodů také německé prostředí chápalo slet jako ohrožení vlastních pozic a organizovalo různé provokace a protisletové akce. Tyto česko-německé rozpory byly vnímány i v zahraničí, informace o nich byly komentovány v zahraničních novinách. VI. slet a události s ním spojené je možno považovat za počátky *prvního sokolského odboje*. Činnost sokola však byla do značné míry negativně ovlivňována nejen zmíněnými česko – německými rozpory, ale i rozpory stranickými, které byly po volbách v r. 1911 vneseny i do Sokola. Poněvadž v Sokole se sdružovali členové různých stran, byl takový stav značně nebezpečný (možnost eventuálního rozpadu Sokola) a zejména pro danou dobu nepřijatelný. Proto předsednictvo ČOS zaujalo k podobným tendencím jasné stanovisko, potvrzující zásadní nepolitickost Sokola. Mimo jiné prohlásilo, že tato organizace sdružuje ve svém středu „...všechny pokrokové a poctivé české lidi bez rozdílu politického smýšlení, bez rozdílu stavu a povolání“, díky čemuž „...zachovalo sobě neodvislost svoji vůči každé straně politické...“ a při zachování těchto tendencí je odhodláno nést „... hrdě svůj štít naprosté volnosti i nadále přes všechny útoky na ně činěné“. Sokolská apolitickost byla zdůrazňována proto, že *jedině tak může být Sokol prospěšný celé společnosti, celému národu, protože mu to pomůže vyhnout se překážkám, které by vadily „... další široké práci na výchově národní, již ona koná se záplem, obětavostí a horlivostí nezištnou“*. Dále provolání poukazuje na škodlivost vzájemného osočování a zápasů, které zpochybňují úroveň a mravnost politického prostředí a dovolává se „... společného úsilí všech dobrých a poctivých lidí o nápravu a očistu mravní všeho národa a především těch, jimž svěřeny jsou jejich osudy“ (Fikar, A. 1948, 19).

Vliv tohoto provolání na českou společnost byl velmi silný, poněvadž znovu potvrdil nepolitickou, ale demokraticky, mravně a vlastenecky zaměřenou ideologii sokolství. Dopad provolání byl pochopitelně ještě umocněn atmosférou předválečného období. V každém případě vyslal české společnosti velmi významnou zprávu. Sokol pokračoval ve své práci ve všech oblastech, takže přes vzrušenost doby připravil v Brně slet, který však byl díky sarajevskému atentátu přerušen.

Díky veškeré této činnosti Sokola, vzhledem k situaci orientované již ne pouze na emancipaci, ale na obhajobu češství, byla oficiálními místy jeho pravidelná činnost koncem července 1914 ukončena. Již v první mobilizační den, 26. července 1914, vydalo předsednictvo ČOS prohlášení, kterým se neobrátilo pouze ke svým členům, ale adresovalo je celému národu: „*V těžkých dobách, jež na náš národ dolehly, nadchází Sokolstvu vážný úkol, aby zachovával rozvahu*

a žádoucí klid, stálo po boku svému lidu a ze všech sil se snažilo zmírniti důsledky válečné doby...“ (Fikar, 1948, 25). V duchu tohoto prohlášení se sokolové zapojili do péče o postižené sokolské rodiny, do pomoci při polních pracích i jinde, prostřednictvím zdravotnického odboru ČOS poskytovali zdarma potřebnou zdravotnickou péči, mnohé sokolovny změnili v lazarety atd. Snažili se přitom také o záchranu svého majetku i o pokračování ve vlastní činnosti. Přes veškeré snahy byla v listopadu 1915 ČOS spolu se „Svazem slovanského Sokolstva“ rozpuštěna. Obě tyto organizace představovaly pro představitele monarchie „velmi nebezpečnou národní sílu“.

Větší pozornost byla zde tomuto období a uvedeným prohlášením věnována proto, že bylo obdobím zlomovým a nejen citovaná prohlášení, ale zejména konkrétní činnost byly důkazem naplnění předcházející orientace Sokola a zároveň jejím předurčením do budoucna. Byly to doba, v níž *začínal vlastní sokolský odboj a s ním spojený exil*, pokračující potom po mnoho desetiletí.

Sokolové se od počátku války významně podíleli na odboji nejen na půdě českých zemí (za což byli trestáni těžkými žaláři i rozsudky smrti), ale velmi významná byla jejich role v zahraničí.

Sokol začal v zahraničí působit již krátce po svém založení. Nešlo jistě o exilovou činnost v pravém slova smyslu (sdružování Čechů dobrovolně emigrujících z vlasti), ale byly tím prakticky připravovány podmínky pro pozdější exil. Největší zázemí této činnosti vzniklo na americkém kontinentu a v některých zemích evropských (zejména Rakousko a Francie).

Z prvních dob skutečného sokolského exilu je nutno jmenovat především *T. G. Masaryka* a *E. Beneše*. Není náhodou, že to byli právě tito pozdější vrcholní představitelé československého státu, kteří byli členy Sokola. Je to zřejmé i v mnoha dalších případech, kdy můžeme konstatovat, že velké množství politických, kulturních, vojenských a jiných představitelů spojilo svůj život také se Sokolem. Je to projev skutečnosti, že Sokol reprezentoval vysokou úroveň českého a později československého občanství.

T. G. Masaryk se sice stal členem Sokola až ve zralém věku třiceti čtyř let, což bylo způsobeno tím, že se se sokolskou myšlenkou ztotožnil až po určité době nutné k pochopení smyslu sokolství. V jeho řadách však zůstal po celý svůj život. Ne proto, že sám pravidelně cvičil (říkal tomu sokolování), ale protože se s Tyršem a sokolským hnutím ztotožňoval v názorech na morálku, svobodu, demokracii a lidství obecně. Mnohem později, již po vytvoření první republiky prohlašoval, že zná cíle sokolstva, a že celé jeho jednání dokazuje soulad s jeho duchem. Masaryk s Tyršem působili společně na Karlově univerzitě a ve svých názorech si byli velmi blízcí. „*Ve své době oba vytvářeli náš*

národní program, který byl uskutečňován po mnohá desetiletí. Oba zdůrazňovali význam drobné denní práce jako východiska úspěchu každého občana (...). Kladli důraz na vzdělání a uvědomělost. Dali národu úkol kvalitnější a intenzivnější činnosti k úspěšnému uplatnění ve světě...“. (Janota, 1997, 19–20.) Členy Sokola považoval Masaryk za ochránce republiky a demokracie, čímž vyjadřoval vztah sokolské myšlenky k občanství. Sokolská organizace v USA byla Masarykovi velmi nápomocna v dobách jeho bojů před a v průběhu první světové války. Našel v sokolských řadách nejen oporu, ale i kontakty pro svoje četná jednání.

Velmi významné bylo v průběhu první světové války i působení sokolů v Evropě. Byli to právě oni, kteří významnou měrou zasáhli do utváření prvních ozbrojených sborů, československých legií. Stáli u jejich zrodu a velmi ovlivnili jejich organizovanost a bojovou schopnost. Právě zde se projevila již dříve zmíněná brannost jako výsledek výchovy a rozvoje osobnostních vlastností a schopností a uvědomělého občanství. Masaryk hovořil o tom, že když v Rusku vytvářeli legionářské sbory, stala se právě sokolská myšlenka jednou z těch významných složek, ze kterých byla vybudována naše první „armáda“, kterou celé sokolství proniklo. Hovořil o tom, že když byly v Rusku tvořeny legie, jejichž zásluhy jsou všeobecně uznávány, byla to právě sokolská myšlenka, na které byla budována tato první československá armáda. Byl přesvědčen, že vedle tradic husitských a tábořských to byla sokolská idea, sokolský řád a disciplína která všechny vedla a stala se všem druhou přirozeností (Čapek, 1969). Vyjádřil tak svoje přesvědčení, že sokolská myšlenka patřila v té době k základním pilířům tvořící se české státnosti. E. Beneš ve své knize Světová válka a naše revoluce k tomu říká: „... *prokazovala nám sokolská idea velké služby. Disciplína i první povely našich dobrovolnických sborů byly vlastně vzaty všude z disciplíny a názvosloví sokolského; schopnost vojenského organizování a rychlé zdokonalování ve cvičení vůbec (...) byly umožněny především sokolstvem (...). Po této stránce vykazovala idea sokolská (...) své veliké poslání nejen z hlediska propagandy mravní, národní a vlastenecké, ale i z hlediska tělesného výcviku*“ (Beneš, 1935). Československé legie a sokolství ve svém spojení představují významnou kapitolu vývoje československé státnosti.

E. Beneš byl členem Sokola spolu se svými bratry, na rozdíl od Masaryka, již od dětství. Nejen jako aktivní (cvičící) člen, ale i jako přednášející ve vzdělávací škole ČOS. Jemu sokolství splývalo od samého začátku s češtvím. Jeho myšlenkové spojení se Sokolem je zřejmé z těchto jeho slov: „*Sokolství a sokolská činnost byla hned od počátku srostlá s češtvím a ani mi nepřipadalo, že přicházím do Sokola. Mně to vše úplně splývalo s vývojem národním. Mně sokolství splývalo s češtvím*“.

Členem Sokola byl i další významný člen československého exilu *Jan Masaryk*, který Sokol charakterizoval jako našeho největšího vyslance. Na přímou otázku o Sokole a jeho činnosti odpověděl: „*Nemohu si představit Československo bez sokolství. Je to něco tak typicky našeho. Milion malých, nenápadných lidí spojeno v dobrovolný, radostný, pracující kolektiv. Ta dobrovolnost je to, co mne vždy u nás Sokolů zajímá a dojíhá (...). A kdykoli jsme podnikali za hranicemi nějakou akci (...) byli to skoro bez výjimky Sokolové, kteří se první přihlásili, kteří se nikdy neptali, co z toho budou mít a kterým spolupráce byla bratrsky samozřejmou*“ (Kolektiv, 1948, 13).

Taková a podobná hodnocení Sokola a sokolství prokazovala jeho účast na národním životě, projevující se ve všech oblastech, tedy i v exilu.

Problém exilu byl v prvních desetiletích dvacátého století značně komplikovaný, poněvadž se logicky doplňoval s předcházející emigrací. Hranice mezi oběma pojmy je přitom i teoreticky dosti nejasná. Oba pojmy do určité míry splývají, i když exil zní „nuceněji“ než „emigrace“. Žaloudek (1999): „*Exil - vyhnanství; termín se používá především pro opuštění vlasti z politických nebo náboženských důvodů. Emigrace - širší pojem, zahrnuje též opuštění vlasti z důvodů ekonomických a jiných*“. Encyklopedie Diderot (1996): „*Exil - vyhnanství, vypovězení; vynucený pobyt v cizině. Emigrace - dobrovolné nebo nucené vystěhování do ciziny, převážně z politických důvodů*“. I z těchto příkladů vyplývá, že přesné zařazení je dosti obtížné.

V různých zemích světa žily v uvedené době více či méně početné kolonie Čechů a Slováků, kteří z různých důvodů svoji původní vlast opustili. „*Nebyli to političtí emigranti (...). Jen část z nich udržovala v krajanských spolcích vědomí národní pospolitosti (...). Jejich sympatie však už patřily nové vlasti*“ (Pichlík et al., 1996, 10). Velká část těch, kteří udržovali v krajanských spolcích vědomí národní pospolitosti, byla organizována v Sokole, který v těchto zemích již několik desítek let existoval a měl velmi početnou členskou základnu. I když změnili občanství, politické události spojené s předvečerem první světové války, s jejím průběhem, s přípravou samostatného státu a rozpadem monarchie, je spojily s pozdějším exilem a mnozí z nich se tak stali jeho skutečnou součástí. V pozdější době se potom nutně součástí tohoto exilu stali čeští a slovenští vojáci rakousko-uherské armády, kteří přešli do zajetí a po spojení s našimi emigranty se postupně zapojili do bojů proti ní. „*Od léta 1914 do léta 1915 se na území států, které vedly válku proti Německu a Rakousko-Uhersku, ocitly desetitisíce českých válečných zajatců. Důležité přitom bylo, že část českých vojáků rakousko-uherské armády přešla do zajetí dobrovolně*“ (Pichlík et al., 1996,

10). Tak byla motivována myšlenka „... *vstoupit dobrovolně do řad francouzské, britské, srbské nebo ruské armády*“ (Pichlík et al., 1996, 21).

Počátky samotného exilu byly nejasné a rozpačité. „*Zpočátku snad s emigrací nepočítal ani (...) Tomáš G. Masaryk*“ (Pichlík et al., 1996, 33). Po několika výjezdech jej do exilu následoval i E. Beneš. Před tím se však stal spolu s jiným významným sokolem, starostou ČOS J. Scheinerem (do exilu neodešel, pracoval na území státu) zakládajícím členem „Maffie“, která z domácí půdy podporovala český exil.

V té době již do dění zasáhly všechny existující zahraniční sokolské organizace, které nejen finančně a materiálně pomáhaly, ale jejichž členové se stali i konkrétními aktéry válečných bojů. Do všech těchto akcí našeho exilu tak aktivně zasáhlo velké množství „bezejmenných“ členů Sokola. I když každý z účastníků plnil v probíhajících událostech jinou roli, úspěch byl závislý na přispění všech. „Bezejmennost“ tedy neznamena absenci individuálního úsilí a hrdinství, ale pouze určité „splnutí“ s ostatními.

Významnou roli v bojových událostech I. světové války i v prvních obdobích nově utvořené československé republiky sehráli legionáři. Role sokolů v těchto útvarech byla nezastupitelná, jejich připravenost a úroveň legionářů byla sokolskými příslušníky významně ovlivněna.

Ukončení války a vyhlášení samostatné Československé republiky znamenalo další fázi ve vývoji všech složek československé společnosti. Ihned po 28. říjnu byla obnovena činnost ČOS a pracovníci Sokola, nejen „domácí“, ale i ti, kteří se po letech vrátili do vlasti, se ihned zapojili do všech akcí spojených s chodem mladé republiky a významně přispěli nejen k budování jejích základů, ale i její obrany.

Tím bylo ukončeno velmi dlouhé a významné období související se vznikem republiky, v němž příslušníci sokolského exilu i emigrace v širším slova smyslu sehráli velmi významnou roli.

Další etapa je spojena s koncem třicátých a začátkem čtyřicátých let dvacátého století, tedy s dobou vzniku nacismu, okupace Československa a druhé světové války. Je pochopitelné, že sokolská výchova, obsah sokolství, jeho „ideologie“, nutně vedla členy Sokola k intenzivnímu odporu proti těmto jevům. Bylo to, stejně jako v minulosti, logické, nenásilné vyústění veškeré činnosti Sokola. První masovou demonstrací sokolského odporu byl slavný desátý všesokolský slet v Praze s nezapomenutelnou pohybovou skladbou „*Přísaha republiky*“. Sokol tak dal zřetelně, velmi viditelně i slyšitelně najevo svůj postoj, který stvrdil přísahou věrnosti republice. Toto vyznání bylo veřejným přihlášením se k odporu proti jakémukoliv násilí a znamenalo začátek následných akcí,

které trvaly až do roku 1945. Šlo o významné akce na poli válečném i politickém, ve kterých se stejně jako před dvaceti lety propojila sokolská emigrace se sokolským exilem.

I v této době můžeme, stejně jako před dvaceti lety, začít jmény sokolů E. Beneše a J. Masaryka (tentokrát již bez T. G. Masaryka), k nimž se však připojila řada dalších jmen sokolů, kteří reprezentovali politickou, kulturní i vojenskou sféru. Ve východních i západních zemích.

Velké množství sokolů se významně zapsalo do bojů ve II. světové válce jako příslušníci slavných československých perutí ve Velké Británii. Většina z nich se hlásila k Masarykovým tradicím a k sokolství, prošla od svého dětství sokolskou výchovou, která v nich hluboce zakořenila. Díky tomu však byly jejich osudy, i přes jejich hrdinství, velmi těžké i v dobách komunistické totality. Je velmi nesnadné z těchto hrdinů jmenovat pouze některé. Vzhledem k tomu, že se jim v posledních letech konečně dostává zasloužené satisfakce, lze snad doufat, že jejich jména jsou již v obecnějším povědomí a rozhodně jsou spojena s jinými, především vojenskými souvislostmi a jejich obrovský význam je popsán na jiných místech.

Významné pozice sokolové zaujímali i v oblasti politické.

Poslední etapa sokolského exilu začíná únorovým komunistickým pučem v r. 1948. Jako se stal X. všesokolský slet v roce 1938 velmi silným výrazem protinacistického smýšlení, tak se stal podobně XI. všesokolský slet v r. 1948 výrazným projevem protikomunistických nálad. I tentokrát příslušníci sokolské organizace dokázali, že se vždy staví do prvních řad odporu proti jakékoliv totalitě. Události, které následovaly, byly pochopitelně pro Sokol jako organizaci zhoubné. Komunistická vláda přijímala kroky k postupné likvidaci Sokola a jeho odbojní členové byli stejně jako v průběhu II. světové války popravováni, žalářováni a různými jinými způsoby šikanováni. Sokolští pracovníci, kteří se rozhodli pro odchod do exilu, se setkávali v rakouských a německých uprchlických táborech, kde zakládali sokolské jednoty. Uspořádali řadu společných vystoupení, jednoty se ovšem postupně, s jejich přechodem do jiných zemí rozpadaly. Avšak i v místech, do kterých přišli, zakládali nové sokolské jednoty, nebo vstupovali do již existujících. Exilové jednoty spolu se stávajícími založily Ústředí čs. sokolstva v zahraničí. Velké množství členů Sokola tak postupně přešlo do protikomunistického odboje, ať už domácího či zahraničního. Obě tyto odbojové složky na sebe velmi těsně navazovaly. Došlo tak k propojení původní emigrace, exilu z let 1939 - 45, exilu po r. 1948 a odboje domácího.

I v exilové práci po r. 1948 se můžeme setkat s některými stejnými jmény, která se stala známými v minulosti. K těm ovšem přibyla mnohá jména

další. Z nich je především třeba se zmínit o dvou hlavních reprezentantech předválečného a poválečného Sokola, o JUDr. Antonínu Hřebíkovi a Marii Provazníkové, kteří se stali významnými představiteli sokolského exilu pro roce 1948.

Od svého vzniku Sokol velmi intenzivně bojoval za demokratické, humanistické principy, za slušnost a vzájemnou toleranci. Jeho cílem vždy byla kvalita člověka a kvalita národa. Tyto tendence jej proto zcela zákonitě stavěly v každé době do prvních řad odporu proti jakékoliv totalitě, proti jakémukoliv bezpráví. Zákonitě jej tedy také dovedly do politických a bojových akcí, nejen na území našeho státu, ale i v exilu. Sokol se tak stal jednou z nejvýznamnějších složek česko - slovenského exilu. Bohužel však i v jeho řadách se našli v každé době jednotlivci, kteří z osobních důvodů, zbabělosti či prospěchářství sokolskou myšlenku zradili a stanuli na „druhé straně barikády“. Tato nepočtená individuální selhání však nemohou změnit pozitivní význam sokolství a dopad konkrétní činnosti ve všech etapách exilu, tedy i sokolského.

Sokolské organizace existují v různých zemích světa. Jsou stále zdrojem sounáležitosti, vztahu k původní vlasti, šíření „češství“ apod. Podle zpráv, které z těchto organizací dostáváme je však zřejmé, že zmizel jeden z „motivů“ jejich existence – odpor proti totalitě. Není to však důvod k oslabení jejich činnosti, nýbrž důvod k její určité změně. Sokol zahraniční, exilový, se v současné době nachází v jiných poměrech, jiných podmínkách, stejně jako Sokol český. Změna činnosti v souladu s těmito podmínkami je předpokladem dalšího rozvoje jak exilového, tak domácího Sokola i jednou z podmínek české občanské společnosti.

V celé společnosti, v každém národě i v každé rodině vznikly a vznikají určité pozitivní hodnoty, které jsou zárukou jejich přetrvání. Jde o hodnoty, které mají stálou platnost a které mají právo na to, aby se staly součástí kulturní tradice. Sokolství dokázalo v celém svém vývoji, v činnosti domácí i exilové, že k nim oprávněně patří. Svojí podstatou, bez patetických nánosů a s pocho-pitelným odmítnutím toho, co je historicky odeznělé a tedy neobnovitelné.

V tomto sdělení bylo možno si všimnout pouze nejvýznamnějších představitelů těch tisíců, kteří, vychováni sokolskou myšlenkou, nesli její ideály ve svém boji v nejhorších dobách českého národa. Ta myšlenka však nezmizela. Stále, i když zasunuta a snad i někdy potlačována a zesměšňována, v této společnosti zůstává. Poněvadž se vyjadřuje k těm nejzákladnějším principům lidství.

REFERENČNÍ SEZNAM

- Alter Ego (rok neuveden). *Proč jsem sokolem?* Praha: Knihovna sokolských besed.
- Beneš, E. (1935). *Světová válka a naše revoluce: vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa*. Praha: Čin.
- Brandt, H. (2004). Německé turnerské jednoty v Praze v pozdní době habsburské monarchie. In Waic, M. (2004) *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu*, str. 23–52. Praha: Karolinum.
- Čapek, K. (1969). *Hovory s TGM*. Praha: Čs. spisovatel.
- Encyklopedie Diderot (1996). Praha: Diderot.
- Fikar, A. (1948). *Stručné dějiny sokolstva*. Praha: ČOS.
- Fischer, F. L. (1932). Tyrš a sokolstvo. *Knihovna Index* sv. 5. Brno: Novina.
- Janota, M. (1997). Sokolství T. G. Masaryka a E. Beneše. In *Sokol, jeho vznik, vývoj a význam*. Praha: FTVS.
- Kolektiv (1948). *Lví silou. Pocta a dík Sokolstvu*. Praha: Máj.
- Krüger, M. (2004). Turnerství v Německu – proměna národní tělesné a pohybové kultury v moderní sportovní hnutí volného času. In Waic, M. (2004) *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu*, str. 129–158. Praha: Karolinum.
- Pichlík, K. et al. (1996). *Českoslovenští legionáři 1919–1920*. Praha: Mladá fronta.
- Tyrš, M. (1947). *Náš úkol, směr a cíl*. Praha: Nakladatelství ČOS.
- Žaloudek, K. (1999). *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri.

Prof. PhDr. Bohuslav Hodaň, CSc.
Katedra Kinantropologie a společenských věd
FTK UP Olomouc
Tř. Míru 115
771 11 Olomouc
e-mail: bohuslav.hodan@upol.cz

SOKOL EXILE AS A REAL CONSEQUENCE OF THE SOKOL ESSENCE

The year 2008 is the year of the ninetieth anniversary of birth of the Czech-Slovak Republic. Since then, our state passed a very complicated and difficult development. In reaction on political events, many individuals, organizations and various movements participated on the birth and development of this state. One of these very important phenomena was the Czech-Slovak exile movement and its representative part, the exile of Sokol. In this movement, thousands of Sokol members participated. The connection of Sokol and the exile was not caused by chance or was not a result of an “ad hoc” solved situation. In all periods it was a logical consequence of content and realization of thoughts of the system, which the Sokol was bearer of. The exile activities, aversion against any non-democratic, anti-humanistic or even totalitarian tendencies were simply automatic and self-evident consequences of the Sokol “ideology” witnessed numerous changes of the political setting and underwent some changes in its own development. So, the ideology and the corresponding education were the basic presumptions of Sokol exile, manifested in the political, humanitarian as well as military sphere. The Sokol exile is not an exceptional part of Sokol history, because it logically grows up from these presumptions: direction of Sokol system to raising of all-round human level, direction of Sokol system to the human responsibility for himself and society, direction of Sokol system to education to engaged citizenship, direction of Sokol system to the improvement of Czech (Czech-Slovak) society and ability of its defence. The Sokol exile activities are connected with the names of T. G. Masaryk, Jan Masaryk, Edvard Beneš and others. They were implemented in these periods: before and during the first world war, before and during the second world war, after 1948 and after 1968. For insufficiency of sources the exile after 1968 is not included in this article.

Key words: *philosophy, patriotism, nationalism, defense capacity, emigration.*